

Krigens aftryk i Rold Skov

Sikken en flot start på sæson 2014. Sikke et godt vejr, sikke et flot fremmøde på ikke mindre end 122 personer, og sikken en dejlig tur. Som tema for dette års ture har vi valgt at sætte fokus på krigens aftryk i Rold Skov, og som det første spor, vil vi blandt andre ting, fremvise et næsten helt nyt mindesmærke ude ved Madum Sø. Vi mødes på den store parkeringsplads på østsiden af søen hvor Bente bød velkommen og samtidigt udtrykte sin glæde over det gode vejr og det store fremmøde. Bente nævner ligeledes hvorledes bestyrelsesarbejdet fordeler sig i den kommende sæson og slutter så af med et par muntre bemærkninger inden hun overgiver ordet til Helge.

Helge må efterhånden være blevet en 'rigtig jyde', for i modsætning til en københavner, der ofte har store ord i munden, underdriver han det, han ved og kan fortælle om Madum Sø. Jeg har været ved at kigge i noget gammelt research, og der kom jeg tilfældigt forbi en mappe hvorpå der stod Madum Sø, siger Helge. Det var godt, for så kunne jeg da fortælle noget i dag. Det er noget, jeg har lavet for mange år siden. Jeg kunne dog godt se, at den gang vidste jeg ikke ret meget om Madum Sø, og det jeg kunne fortælle, havde ikke ret meget med Madum Sø at gøre, men om de mennesker, der på en eller anden måde har haft noget med stedet her at gøre. Der var kun få lokale imellem, men sidenhen har jeg da fået lidt mere viden om Madum Sø.

Første punkt på dagsordenen er, fortsætter Helge, at vi kommer forbi nogle pæne huse, som jeg heller ikke ved noget om, men der har vi den tidligere formand for Rold Skovs Venner, som, hvis jeg fortalte noget om det, ville blive brandsur, for det mener han, er hans metier. Han har været et avanceret medlem af Det Danske Spejderkorps, og nu kommer der en hævn, så det skulle jeg aldrig have sagt.

Vi går nu hen forbi Madumsøhus og fortsætter langs nordøstsiden af søen til vi kommer frem til Næsgården. Efter nogle indledende bemærkninger om at søge tilladelse til at gå vore ture, siger Helge. Det kønne sted, vi ser her, det ejes af Danmarks fornemste spejderkorps, Det Danske Spejderkorps - DDS. Det hedder Næsgården, men jeg ved meget lidt om det.

Som et højtstående medlem af DDS, vil du så ikke fortælle noget om det, spørger Helge eksformanden? Jamen, så vil jeg gerne sige til indledning. Jeg har aldrig nogen sinde været medlem af DDS. Ikke fordi der er noget i vejen med DDS, hvilket korps jeg endda har haft et fint samarbejde med i visse tilfælde. Men jeg er altså en af dem, der læste videre og blev FDF'er, og det er jeg stadigvæk. Godt nok i 'old boys afdelingen'. Jeg vil gerne sige, at nogle af mine allertidligste minder her fra Rold Skov, knytter sig lige

nøjagtigt her til Næsgården. Det var jo herligt som en stor dreng at komme med her ned i den store Rold Skov. Der var jo ikke den gang de samme samfærdselsmidler, som der er i dag, så det handlede om at tage toget til Skørping, og så derfra gå gennem skoven herud.

Der var jo nok lidt mere disciplin end der er i dag. Såvel i DDS som i FDF. Når vi nåede herud, så blev vi linet op på to rækker, og ingen fik lov til at gå ind, før end lederne havde været inde for at se på forholdene. Først derefter blev man delt ind og fik besked på hvor man

skulle sove. I løbet af weekenden var man selvfølgelig ude at opleve skoven ligesom vi er det nu, men vi havde også pligter. Da jeg har fortalt det før, kan jeg lige så godt indrømme, at jeg ikke slap så godt fra at skrælle kartofler. Man skal altså ikke skrælle kartofler med sin dolk på samme måde, som man snitter på en pind. Uheldigvis røg der også et stykke af min lillefinger, så jeg har altså et evigt minde her fra Næsgården. Men bortset fra det, så blev Rold Skov og Næsgården altså et af de tidligste højdepunkter i mit liv i FDF.

At behjælpssomhed også kan være en form for mobning, viser vores kære turleder ved absolut at skulle berette følgende i forbindelse med ovenstående: Jeg var engang på Ørslev Kloster med en god ven. Der laver man selv sin mad. Jeg havde besluttet mig til, at jeg ville tage mig af det nemme. Så kunne han tage sig af det svære, som indebar kogning af kartofler. Aldrig før og aldrig siden har jeg mødt et menneske, der ikke kunne koge kartofler. Jeg vil undlade at gå dybere ind i materien, men jeg kan love jer for, at det var ikke umorsomt, og alle de andre alumner på klosteret havde stor morskab af Pers kartoffelkogning. (Ak ja, det er let at mobbe ved at fortælle en historie, når man undlader at nævne, at nogen skruede op og nogen skruede ned for blusset bag offerets ryg).

Og så vil jeg gerne sige, at jeg har haft en 'dejlig' oplevelse engang jeg skulle her ud og holde foredrag for spejdere, fortsætter Helge. Jeg kan ikke huske, om det var FDF'ere. (Det var det "sikkert", red.). Normalt når man kommer ud og skal holde foredrag, kommer der normalt en formand eller en anden og siger goddag og velkommen. Det var der ingen, der gjorde her. Ikke et menneske, så jeg gik bare rundt inde ved disse halv voksne spejdere. Der var ingen, der kom hen til mig og sagde noget. Endelig fik jeg fat i én, der stod og flyttede rundt på nogle ølkasser. Undskyld, sagde jeg til ham, mit navn er sådan og sådan, jeg skulle her ud og holde foredrag. Men jeg er kommet i tvivl, ved du noget om det? Næh, vil du ikke have en bajer, svarede han. Nu kan jeg godt huske det, Det var FDF, slutter Helge denne beretning. (Sært, at hukommelsen pludselig kan blive slået til. Der kommer en hævner, red.).

Vi fortsætter turen vestover indtil vi passerer Asp Bæk. Jeg skal lige sige, at dette er Madum Sø, og det sted derude er Rauf og det andet er Asp, indleder Helge og peger mod nord. Lidt øst for disse ligger landsbyen Hellum, som jo har givet navn til hele herredet. Man ved faktisk ikke hvor Hellum Herreds tingsted har været, men det har jo sandsynligvis været i Hellum. Oppe i Vendsyssel er der også et sted, der hedder Hellum. Jeg var deroppe i onsdags fordi Pernille har en islænderhest, som ikke kan tölte (speciel gangart), og man kan ikke have en islænder, der ikke kan tölte, så den skulle på yderligere opdragelse på et stutteri oppe mellem Hellum og Dybvad.

Det var ikke det, jeg skulle fortælle om, men en af de ting, jeg vil fortælle om, er den herlige mand her på billedet, siger Helge og viser forsiden af en bog frem. Det er Lun Hans, som boede lige ovre på den anden side af søen. Helge vil dog først fortælle om selve Madum Sø, og atter engang lader han som om han er uvidende og er nødt til at læse op. Madum Sø er Himmerlands største sø og har meget klart vand. (Det er den ikke længere, nu er det Vilsted Sø ovre i Vesthimmerland, indskyder Helge). 2 km² stor, 8 m dyb på det dybeste sted, vandet er kalkfattigt. Det er en af

Nordeuropas klareste søer fordi der ikke er alger eller anden forurening i den. Den er dog ikke helt så ren som tidligere, fordi der er børn, der bader i den om sommeren. Det fandt det gamle amt i hvert fald ud af, så det er jo 'flot'. Det er en såkaldt lobelia sø. Lobelien blomstrer i juni måned hvor den stikker sine lyseblå blomster cirka 20 cm op over vandet. Lobelia findes over hele jorden og der findes 400 arter af dem. Nede i Afrika kan de blive op til 4 m høje. Endelig nævner Helge nogle forskellige fiske- og fuglearter, som lever i og ved Madum Sø inden vi så fortsætter vor tur.

Vi runder lige det nordligste punkt af søen før Helge atter stopper op for at fortælle. Nogle af dem som jeg gerne vil fortælle jer om er Achton Friis og Jyllands maler Hans Smidth. Vi ved, hvordan der så ud her i midten af 1800 tallet. Der var ingen træer. Herfra kunne man se hen til Thorup kirke. Det var den Jyske hede alt sammen. Det ved vi, fordi Hans Smidth (1839-1917) lavede en tegning af hvordan der så ud den gang. Achton Friis (1871-1939) var også en fremragende tegner, især af portrætter. Det var ham, der sammen med Fyns-maleren Johannes Larsen med en båd sejlede de danske øer tynde, og skrev det store værk: "De Danskes Øer". Sidenhen rejste de hele Danmark rundt, og Achton Friis skrev det herlige værk: "De Jydere Land". De kom også hertil, og der er ikke mange, der har skrevet om dette her, men det har Achton Friis. De besøgte også Mosskovgård mens Poul Lorenzen var skovrider i Rold Skov. De havde det hyggeligt sammen og Poul Lorenzen, som var meget interesseret i forhistorien, tog Achton Friis og Johannes Larsen med rundt og fortalte dem om det.

Achton Friis skriver et sted. *"Denne strækning går over i den prægtige Rav Hede. Gammel hede, der ligesom den nordligere strækning, som kaldes Fræer Purker, i udkanten af Skørping, hører til de ejendommeligste hedearealer i vort land. Den sidste er en blanding af lynghede og mose bevokset med enebær, bævreasp, birkeris og spredte skovfyr. Et dansk urtidslandskab"*.

Sluttelig fortæller Helge en historie om en gammel kone her ude i Asp, der lå for døden. Datteren kom herop gennem skoven for at sige farvel, mens den gamle lå og vandede sig fordi hun skulle forlade denne verden, mens hun samtidigt klagede sig over, at det var så varmt. Hertil sagde datteren trøstende. Det hjælper sgu ikke, du laver vrøvl, for når du skal herfra, så skal du herfra, og det med varmen, det må du denrænemæ vænne dig til. - Fortsættelse følger, slutter Helge for denne gang.

Turen fortsætter nu ned ad Aspvej på vestsiden af Madum Sø, indtil vi kan se et lille hus nede ved søen. Jeg er stoppet her for at fortælle om det lille hus dernede, som tilhører Lindenberg, indleder Helge. Selve søen ejes dels af Lindenberg - den nordlige del, og af Willestrup - den sydlige del. Man må ikke sejle på søen - undtagen Willestrup og Lindenberg. Vi har faktisk et postkort fra gamle dage, hvor man kan se hvordan Willestrup var ude at sejle med sejl på. Jeg var engang meget aktiv sportsdykker. I ved godt, at man siger, at Store Blåkilde er afløbet fra Madum Sø. Madum Sø har ikke et naturligt afløb, så man mener, at vandet går gennem huller nede i bunden og over til Store Blåkilde. Om det er rigtigt kan jeg ikke udtale mig om., men det er nok tvivlsomt.

Jeg fik engang den idé, at prøve at finde ud af, om der var nogen sandhed i det. Jeg spurgte så min dykkerklub nede i Randers, om ikke de alle sammen ville komme herop en søndag. Vi havde fået lov af Willestrup til at svømme søen tynd. Vi var 40 dykkere, der to og to i baner svømmede ned gennem søen for at se, om der var nogle huller i bunden, hvor vi kunne se, at vandet forsvandt.

Der var noget meget mærkeligt. Da vi kom ned til hvad vi mente, var bunden, så var det i virkeligheden blade, der var gået i opløsning og lå som et sortgrønt lag nede på bunden. Dette materiale var så let, at man faktisk kunne dykke ned i det. En mærkelig fornemmelse lige pludseligt at svømme i noget, der var helt kulsort. På et tidspunkt så kunne jeg mærke, at jeg var for tung af de vægte, men har på for at kompensere for vandets opdrift. Jeg tænkte, du bliver nødt til at gå op til overfladen. Jeg prøvede at finde udløsningen til dykkerbæltet, men jeg kunne ikke finde den.

Min makker, det var danmarksmesteren i undervandssvømning med iltapparat. Han kunne godt se, at det begyndte at gå galt. Jeg begyndte at tage vand ind i stedet for luft. Det er faktisk meget smukt at drukne. Det lyder mærkeligt, men når den første kamp og krampetrækninger er overstået, så går der kulstof til hjernen, som bedøver én så man ikke mere tænker over det. Den der historie om at man glider ned gennem en tunnel med lys forude, den kan jeg altså bekræfte. Jeg var nogenlunde klar over, at min makker ville give mig sådan én på skrinet

at jeg besvime, men det gjorde han ikke. Han var så rutineret, at han holdt mig oppe og sørgede for at få mig svømmet ind til land. Da jeg så var kommet lidt til mig selv, sagde min makker. Nu får du lige mit dykkerbælte, så kan du godt gå ud og hente dit eget. Det var hårde betingelser, slutter Helge sin dramatiske historie.

Vores næste stop sker henne på den lille p-plads hvor der tidligere har ligget et gammelt skovløbersted, kaldet Grønhalehus. Her boede 'Halmskrædderen' hvis borgerlige navn var Carl Møller. Ud over at være skovløber var Carl Møller tillige tækkemand, hvilket sikkert har givet ham tilnavnet, halmskrædderen. Her siger Helge. Jeg kan huske, at den gamle kromand på Rebildhus, Frimuth Engelst, engang fortalte mig, at han havde været ude til Carl Møllers 75 års fødselsdag. Der stod så mange flasker, som han havde fået i gave og Frimuth sagde til ham. Der er mange flasker! Ja, svarede den gamle. *Jænne nøtti ting*. Sønnen, Elmer Møller Frederiksen kendte jeg særdeles godt. Om ham går der nok en af de sjoveste historier her fra skoven. Vi mødtes i den dejlige kælderbeværtning, der var under Hotel Rebild Park, hvor der var sand på gulvet og krybber langs væggen. Der var kun åbent i fire timer om dagen. På døren var der et skilt, hvorpå der stod: Konsultationstid: 10.30 til 12.30 og 16.30 til 18.30. Frimuth påstod, at årsagen til det var, at han ikke ville have, at der var nogen, der skulle 'fulde' sig. De skulle hjem til konerne til måltiderne. Jeg tror ikke, at det var rigtigt. Jeg tror nærmere, at det var fordi han også selv ville være der i hele åbningstiden.

Jeg kom derned en dag om eftermiddagen, hvor vi var fire mand, der raflede. Jeg sad for den ene bordende og for den anden sad Elmer, som var pensioneret skovarbejder på det tidspunkt. Til højre sad Frimuth Engelst og til venstre sad Jens Ørnebjerg. Vi raflede og som så ofte før, så gik vi lige pludselig i stå, fordi Frimuth Engelst og Jens Ørnebjerg kom i træde om hvornår Søren Sømand var død. Søren Sømand var en af egnens originaler, der havde været med i alle mulige forskellige ting. Bl.a. havde han været med til at hæve de skibe, der var blevet sænket i Suezkanalen under krigen mellem England og Egypten.

Frimuth og Jens Ørnebjerg blev altså ved at påstå hvert sit. Frimuth sagde, at det var fire år siden og Jens Ørnebjerg sagde, at det var fem år siden. De skændtes godt og grundigt, al den stund, at gamle Elmer sad og vidste nøjagtigt hvornår Søren Sømand døde, ikke bare på årstal, men også på dato og klokkeslæt, idet det havde været hans bedste ven. Efter god jysk skik, skal man jo ikke sige noget før end man bliver spurgt, men endelig fik Jens Ørnebjerg den geniale idé, at vende sig om mod Elmer og sige: *"Jamen Elmer, det må du da vide"*. Ja, sagde den gamle knark: *"A ska` ett ku` sæj, om det er fir` eller fem år si`en, han dø`e, men det er i hvert fald sejs år si`en, han bløw begravet!"*

Vores tur fortsætter nu langs sydsiden af Madum Sø, hvor vi efter kort tids vandring finder en dejlig solbeskinnet skråning, der mere end indbyder til at holde frokostpause. Efter pausen og atter en vandring stopper Helge op for at fortælle nok en historie. Når vi kommer ud til landevejen, så lå der engang inde til højre (på østsiden) et gammelt hus, indleder han. Der boede Lun Hans - eller Hans Kristensen Lund. Det var på de tider, hvor folkemindesamleren Evald Tang Kristensen rejste Jylland tyndt og skrev historier ned fra de gamle og ikke mindst originaler, og Lun Hans var bestemt en af dem. Tang Kristensen (1843-1929) har lavet nogle fantastiske værker. Hvad den mand har samlet af folkeminder, der er så utroligt. Han skriver også meget om egnen her, herunder således om Lun Hans og hans datter:

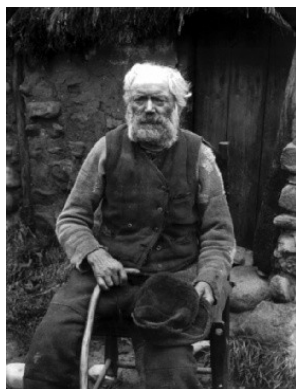
"Jeg gik derop den bestemte dag fra morgenstunden af og traf godt nok manden liggende i sengen. Den var yderst tarvelig udstyret, jeg så ingen dyner, blot nogle gamle sække og pjalter, og han lå splitternøgen i dem. Han kom så op og kom i nogle gamle klæder og satte sig ved kakkelovnen, der blot bestod af en ombøjet jernplade med noget kaborkeværk oven

på. Så begyndte han at fortælle, og jeg skrev. Der var et gammelt faldefærdigt bord, men ingen stol at sidde på, blot en stor sten.

Da vi havde snakket lidt sammen, og datteren (Jensine Hansen), også havde fortalt noget, ytrede jeg, at han vel skulle have noget at spise, da han jo var fastende, og hun gik da hen, tog et brød frem og skar en forsvarlig skive af det, hvorpå hun smurte et lag smør. Det gav hun ham, og derpå tog hun et andet brød og skar sig selv en meldmad. Jeg udtalte min forundring over, at de ikke spiste af samme brød, men dertil svarede hun, at han var på Fattigvæsenet, og ved en foretagen licitation havde en gårdmand i Agselterp påtaget sig at levere det fornødne brød.

Men denne mands kone var ikke særlig renlig. Hendes høns gik inde i stuen, og når hun dejnede, og dejtruget stod jo derinde om natten, havde hønsene den vane at sætte sig på kanten af truget og lod da jævnlig noget falde ned i det. Konen tog ikke dette så nøje og var heller ikke så nøjeregnende med at få hønsemøget fjernet, så det blev æltet ind i dejen, og det skete da jævnlig, at datteren fandt klatter fra hønsene i brødet. Det holdt hun jo ikke af at spise. Og derfor skaffede hun sig et andet brød. Hele den forklaring sad hendes fader og hørte på, alt imens han sad og spiste”.

Lun Hans

Jensine præsterede at have 8 børn. Hun havde ingen tæer på den ene fod, de var frosset væk. Det vi taler om, er midten af 1800-tallet.

Sådan var livet her på egnen stadig den gang, slutter Helge denne, i vore ører, helt utrolige historie.

Da der endnu ikke er løv på træerne får vi nogle flotte udkig til søen gennem træernes grene, men snart efter kommer vi dog ud på åbent land, idet vi passerer området, hvor der har fundet fire nedkastninger sted ved Madum Sø. Også her stopper Helge op og siger meget uventet, jeg ved ikke så meget fra 2. verdenskrig, men det gør Per, så nu vil jeg gå ned bagved, og så kan du fortælle om det henne ved den nye mindesten. Rar mand, den Helge.

Stenen står lige hvor Madum Søvej ’rammer’ det sydøstre ’hjørne’ af søen, og da Helge stadig erklærer, at han ikke vil være i front, må eksformanden altså nødtvunget tage over. Som Bente sagde ved starten, så har vi i år lavet et tema, der hedder ’Krigens aftryk i Rold Skov’ og i dag drejer det sig altså om sporene her ved søen, indleder en uforberedt eksformand. Vi er lige gået forbi nogle åbne marker. Det var der nedkastningspladsen ved Madum Sø var. En sådan stor sø var jo et godt kendemærke for de engelske flyvere. Det var under den sidste aktion her på stedet, at det gik grueligt galt, og Niels Erik Vangsted blev skudt oppe ved Hollandshus. Der har i mange år stået en mindesten for Vangsted der oppe. Nu er der rejst to sten mere. Én for hans ven, Poul Edvin Kjær Sørensen, der blev taget til fange og senere henrettet, og én for tyskernes nedkæmpelse af gruppen.

Der var faktisk ’kun’ fire nedkastninger her ved Madum Sø. Den fjerde skulle slet ikke have fundet sted her, men da den nye plads endnu ikke var blevet godkendt, valgte man så alligevel at gøre det her. En beslutning, der altså skulle få så fatale følger. Vistnok på initiativ af Uffe Westerberg, Rold Skov Natur- og Kulturcenter, har man nu fået rejst en mindesten over disse fire nedkastninger, hvor der øverst på stenen står: ”På genhør kl. 21.30”, hvilket var kodeordet til gruppens medlemmer når de skulle i aktion. Nedenunder kodeordet, står der så blot de fire datoer i 1943, hvor aktionerne fandt sted. Meget enkelt og sigende.

På opfordring, fordi eksformanden er to år ældre end Helge, og derfor kan huske lidt mere fra krigens tid, nævner denne nu nogle ting. Jeg husker tydeligt d. 9. april 1940, da alle de mange flyvere kom ind over Aalborg tidligt om morgenen. Også når der var luftalarm om natten, og man skulle ned i beskyttelsesrummet i kælderen. Foran kældervinduerne var der bygget en stor trækasse, som var fyldt med sandsække. Mellem de enkelte ejendomme blev der slået hul

i brandmurene, der så blev muret efter med en tynd kvartstensmur. Herover stod der med sorte bogstaver malet: ”Murgennembrydning”. Meningen var, at det skulle være let at slå et hul i muren, så man kunne flygte den vej. Og så husker jeg selvfølgelig meget tydeligt den 4. maj 1945 om aftenen, hvor folk spontant rev mørklægningsgardinerne ned og i stedet satte lys i vinduerne, hvorpå alle strømmede ud på gaden og faldt hinanden om halsen af bar glæde. Det sidste er flot beskrevet i ’Matador’, da bankdirektør Varnæs spontant rev *sine* gardiner ned.

Hermed var programmet slut for denne gang, og da der ikke er langt hen til p-pladsen blev det så også eksformanden beskåret at slutte turen af. Vi er 122 med på turen. Det er rigtig flot og en fin start på vores sæson, siger han. Der er to ting, der i høj grad er medvirkende hertil, dels vejret og ikke mindst den flotte ’appetitvækker’, som Bente har forfattet og fået sendt ud til os allesammen. Tak for i dag.

Tur 2.

Efter en regnfuld morgen bød turen til Vedsted Skov og Skørpinglund den 6. april faktisk på et behageligt forårsvejr. Overskyet men ellers ganske dejligt. Mødestedet var sat på Skørpinghallens parkeringsplads, hvor Bente bød velkommen til turens 58 deltagere for straks derefter at videregive ordet til Helge.

Før vi begiver os af sted vælger Helge dog at varme holdet op ved at fortælle om et af sine yndlingsofre, nemlig provst Vinther. Bl.a. historien om da provst Vinther bad maleren Mouritz Nørgaard om at bringe et gammelt værdifuldt vindue fra præstegården i Gl. Skørping ind til provstens nye bolig i Skørping, hvortil maler Nørgaard svarede. Det ved jeg sgu ikke noget om, men jeg har købt præstegården og jeg kan garantere Dem for, at det bliver siddende hvor det sidder. Provsten blev fornærmet og talte ikke til Nørgaard i et par år indtil de mødte hinanden i brugsen i Gl. Skørping.

Men så syntes provsten åbenbart, at det var ukorrekt ikke at tale til et af sine sognebørn, hvorfor han sagde. Goddag hr. Nørgaard, synes De ikke, at det er forfærdeligt hvad man læser om den spanske borgerkrig? Næh, det synes jeg ikke, svarede Nørgaard, for der står også, at de myrder alle præsterne.

Vi går herefter direkte ind til forsiden af Skørping Privathospital, hvilket dog ikke er det oprindelige navn, idet Helge her siger. Vi står nu og beskuer Skørping Kvindetuberkulose-sanatorium som det så ud da det åbnede i 1906. Det er et imponerende bygningsværk når man tænker på hvor lille Skørping var den gang. Byen var kun 37 år gammel, for da banen kom i 1869 var der ingen by her. Jeg fik engang et vidunderligt fotografi, hvor man ser, at der er en masse arbejdere, stilladser og kraner. Det var fra da man lavede brønden til tuberkulosehospitalet. Man gravede da hele 60 meter ned. De sidste 15 meter var i noget porøst kridt, men det lykkedes.

Da man åbnede i 1906 var hospitalet et helt kvinderegimente. Der var en overlæge, der var en reservelæge, der var en kandidat og en maskinmester med det herlige navn, Leopold von Kameke. Det var de eneste herrer, der var her, resten var kvinder med en frøken Johnsen som oversygeplejerske. På et tidspunkt skulle reservelægen bo lige over for hende. Det nægtede hun pure. Hun ville ikke have et mandfolk boende i det hus, hvor hun boede.

Den første patient var en ung kvinde på 26 år som så blev fulgt af mange, mange flere. Jeg har selv kendt adskillige, som har været her på sanatoriet. Efterhånden begyndte der dog også at komme mænd på hospitalet, men det forholdt sig sådan, at de to køn ikke måtte have kontakt med hinanden. Heller ikke selvom de var gift.

Da man byggede hospitalet var det sådan, at hver eneste patient havde sin egen håndvask for at undgå smitte. Og så var der jo det, at de skulle fryse. Jeg har skrevet en bog, som jeg derfor har kaldt ”Fryseslottet”. Man havde nemlig fundet ud af, at det var gavnligt for de tuberkuløse patienter, at de blev ”frosset” ned, hvorfor man lavede de åbne haller i østenden af hovedbygningen, hvor de så skulle ligge uanset hvor hundekoldt, det var.

Efterhånden gik det heldigvis ned ad bakke med tuberkulosen, hvorfor der ikke var patienter nok, således at hospitalet stod tomt i et stykke tid. Vi skal være glade for, at Jørgen Enggaard så købte det og har indrettet det så flot som det nu er blevet. Som det sidste nævner Helge, at det flotte tårn, der ses midt på bygningen, i virkeligheden er en udluftningskanal.

Vi går herefter over på nordsiden af hospitalet hvor Helge udpeger de forskellige bygninger og nævner, hvad der har været i dem. Derhenne boede oversygeplejerske Johanne Johnsen og reservelægen, som hun måtte acceptere. Overlægeboligen ligger på den anden side af hovedbygningen. Her var der vaskeri og helt mod nord ligger ”Granly”, der både var svinesti og bolig for unge mennesker.

Vi går nu den korte vej op til Granly hvor Helge så forsætter sin beskrivelse af hospitalet. Der er mange sten i disse bygninger, siger han. Så det var heldigt, at man *havde* fået futtog nogle få årtier forinden. De var lavet i Randers og skulle så først transporteres herop, hvorefter de lokale vognmænd havde arbejde i lang tid med at køre sten herud fra stationen. Det var jo ikke bare til selve hospitalet, men også til alle bygningerne ved siden af. Da det stod færdigt, havde hele hospitalet kostet 500.000 kr. i alt.

Det gjorde jo så også, at Skørping lige pludselig gik hen og blev mondæn. En ting var, at Hermann Bang, Sophus Schandorff og Sophus Bauditz kom her. Men at man så fik sanatorium med overlæge og hele hans stab, det gjorde jo, at man fik en vis anseelse, så på et tidspunkt, så blev man meget finere end de omkringliggende byer. Kromanden på Rebildhus kaldte dem ’de stationsfine’. Apotekeren, stationsforstanderen, postmesteren, statsskovrideren osv. Man havde tenniskonkurrencer om hvem, der var bedst, men det var kun mod byer som Hobro, Hadsund og Aalborg. Derimod ville man ikke spille mod Støvring, der jo også havde fået en jernbanestation. Det var alligevel for langt nede.

For en måneds tid siden fandt jeg tilfældigt en mappe med ting, som jeg havde skrevet ned om Skørping og Rebild. Jeg begyndte så at skrive det ind på computer. Jeg har sendt en del af det til en meget god ven, og tænk, han ringede og roste mig for det. Den omtalte ven beder nu om ordet og siger. Jeg vil bare sige, at alle disse små anekdoter og lokale historier, som Helge har samlet og den gang skrevet ned i hånden, stammer helt tilbage fra den tid da han var direktør på Storkroen. Jeg synes, at det er *så* flot, at Helge som ung direktør, der velsagtens havde nok at gøre med at passe sit hotel, også havde sans for og gav sig tid til at tale med lokalbefolkningen og få deres historier skrevet ned. Det var der ikke andre, der havde gjort, og hvis ikke Helge havde gjort det, så havde det bare været væk for altid. Vi hørte sidste gang om folke-mindesamleren Evald Tang Kristensen. Helge er altså denne egns folkemindesamler. Og hvad svarer drillepinden til det? Jeg skal prøve, om jeg også kan sige noget pænt om dig! Det sidste naturligvis sagt med en ræv bag øret.

Nu var tiden kommet hvor vi skulle til skovs, hvilket vil sige umiddelbart nord for Granly. Straks efter starten går vi et kort stykke vej til venstre for derefter at dreje mod nordvest ad Jægerstien. Vi befinder os i Vedsted Skov, som jo er en del af statsskoven. Lidt længere henne ligger der et gammelt skovløbersted, Vedstedhus, som man kan låne til forskellige arrangementer. Det var også her, at Rold Skovs Venner holdt 25 års jubilæum, indleder Helge og vender sig så mod naturen.

Her ser vi nogle af de fineste graner, vi har i Danmark, nemlig douglasgraner. Det var skotten David Douglas, der bragte frø af dem med hjem fra den vestlige del af Nordamerika. Man fandt også interesse for douglasgranen her i Danmark. Her i Rold Skov var det især skovrider Hintz, der udførte et pionerarbejde med at plante nye granarter. Det er også Hintz, der står bag

den flotte allé af douglasgraner nede i silkeborgskovene, slutter Helge. Til alt dette fremviser Marthin en kogle og viser, at disse er let genkendelige fordi den yderste del af dækskællene ligner musehaler. Eksformanden vil også gerne tilføje lidt og siger. Når Helge selv er for beskeden til at sige det, så bør det nævnes, at vi endda har flere navngivne douglasgraner her i Rold Skov. Herunder Forstrådens Gran, Skovriderens Gran og Helge Qvistorffs Gran. Så sig ikke andet, end at douglasgranen er et flot og værdsat træ her i Rold Skov.

Vi er nu nået så langt frem på turen, at vi går mod nordøst ad Rebild Kirkevej. På venstre side løber der en gammel hulvej, som vi dog ikke lige kan huske navnet på. (Lad os bare kalde den Kirkevejens Sidevej). Som I kan se, så løber der altså en hulvej her, siger Helge. Jeg er ved at skrive en bog om den mand, der vidste mest om den gamle Rold Skov, nemlig Peter Ørnebjerg Andersen. Jeg havde megen agtelse for Peter Ørnebjerg og så op til ham. Han var eneboer og boede i egnens ældste hus - måske 400 år gammelt. Peter var en meget klog mand. Han var ældste barn ud af 11 søskende og måtte dermed overtage gården efter sin far.

Hans bror, Jens, har engang fortalt mig, at Peter var til søndagsgudstjeneste i Gl. Skørping.

(Denne vej hedder Rebild Kirkevej fordi der *er* ikke nogen kirke i Rebild. Den gamle museumsdirektør, Peter Riismøller, sagde, at de to ældste byer i Nordjylland var Nørre Tranders og Rebild, indskyder Helge). En dag da Peter var i kirke og kørte hjem i hestevogn, så kom Fanden og jagtede ham. Peter kørte alt hvad remmer og tøj kunne holde her op gennem hulvejen for at prøve at ryste Fanden af, men det lykkedes først lige da han kom ind til Rebild. Peter troede fuldt og fast på det, så det kan vi andre også gøre, slutter Helge.

Vi fortsætter nu ned til Havdalspladsen hvor Rebild Kirkevej munder ud i Buderupholmvej. Her lå der et gammelt hus og der, hvor den endnu synlige vold går rundt, stod der en sten-sætning, siger Helge. Vi har faktisk et fotografi af det. Her boede Havdalsmanden og hans kone, Pode Hanne. Man var lidt bange for hende, fordi hun kunne trylle og skabe sig om til noget andet. Det fortælles, at hun engang blev skudt i rumpen fordi hun havde tryllet sig om til en hare.

Som nævnt i indledningen, skulle turens 2. halvleg foregå i Skørpinglund. Med andre ord, vi skal over på østsiden af Buderupholmvej. Efter en tids vandring standser Helge op og siger. Meget af det, hvor der nu er graner, det var Teglgårds Hede, og Skørping er også bygget på Teglgårds Hede. Jeg synes, at det er et prægtigt stykke natur med alle disse bronzealderhøje, der ligger herinde. Lidt længere nordpå ligger kulsviergården hvor de gennem 5 generationer har været kulbrændere, som det hedder her på egnen. Den mest kendte af dem var Kulbrænder Søren. Han blev så kendt, at han skulle over til en udstilling i Forum i København og lave trækul. Københavnerne tog også den gamle mand med ned i Nyhavn for at han skulle opleve livet der.

Kulbrænder Søren var jo også kendt for at være den, der fik en temmelig ejendommelig begravelse. Herom beskriver Helge hvorledes provst Vinther kviede sig ved at begrave ham fordi han var død under et besøg ved Blære Else, der solgte sig selv for 5 kr. Efterfølgende sagde landbetjent Hoby til Else. Jamen Else, det er jo forfærdeligt, hvad kunne der ikke være sket! *Aah, der ku' sgu it skie ret møj, svarede Else, for a er over 60 or gammel!*

Som en sidste tilføjelse nævner Helge, at Søren kunne lave over 2.000 rummeter trækul på et år. Det ved vi fra en beskrivelse som Peter Riismøller har lavet.

Det er nu blevet tid til frokostpause, hvilket sker henne i det 5 gredede vejkrøds lige nord for bronzealderhøjene. Her benyttede Marthin lejligheden til at give en orientering om turen til Sønderjylland den 3. og 4. maj, hvorpå han delte programmet ud til alle. Der er stadig ledige pladser, så det handler bare om at få sig meldt til, sluttede han.

Vi indleder nu tilbageturen til Skørping hvilket vil sige, at da vi når frem til stien, der går ind til Ønskestenen overlader Helge pludselig turen til en *uforberedt* eksformand. Det må du ikke Helge, men vedkommende må nødtvunget gøre det og kan da også fortælle lidt. Ønskestenen er i virkeligheden den øverste dæksten af en dysse fra yngre stenalder, som regnes fra cirka år 4.000 til 1.700 før Kr. Yngre stenalder kaldes også bondestenalderen, idet man fra at være et omstrejfende jægerfolk blev mere bofaste og begyndte at dyrke jorden. Der er altså tale om en såkaldt megalit- eller storstensgrav, som er anlagt i den ældre del af yngre stenalder. Vi har et andet eksempel i den flotte dysse, kaldet 'Stenstuen', lige nord for Skørpinglund, forskellen er blot, at højen over Stenstuen er helt bortgravet.

Ønskestenen er måske et af de allermest kendte oldtidsminder i Rold Skov, fordi der i sin tid blandt patienterne på Sanatoriet i Skørping var opstået en tro på, at man måske kunne blive helbredt for den frygtede tuberkulose, hvis man kastede en tiøre ind under stenen og måske tillige sendte en lille bøn ovenud. I visse tilfælde har man da lov til at tro på, at det var ønsket og bønnerne, der virkede.

Dagens næstsidste etape fortsætter nu ad samme skovsti indtil vi rammer Buderupholmvej næsten lige over for mindestenene for træfningen ved Hollandshus. På vores sidste tur i marts måned besøgte vi mindestenen ude ved Madum Sø, og denne gang skal vi så høre lidt om da det gik galt, da tyskerne forfulgte og nedkæmpede gruppen her ved Hollandshus. Der har i mange år stået en mindesten for Niels Erik Vangsted, der blev dræbt på stedet, mens andre af gruppens medlemmer nåede at flygte ind i skoven. Dog ikke Poul Edvin Kjær Sørensen,

der blev taget til fange og henrettet 10 dage senere. På 50 års dagen for træfningen blev der også opsat en mindesten for Poul Kjær ligesom der blev rejst en stor sten med følgende tekst: ”Minde om 17 - 18 august 1943 da 12 modstandsfolk under transport med nedkastede våben modtaget ved Madum Sø på dette sted blev standset og nedkæmpet af den tyske besættelsesmagt. Rejst på 50 års dagen”. Vi passerer sikkert alle jævnligt forbi stedet her, men engang imellem gør det dog ikke noget, lige at stoppe op og tænke over, at nogen gav deres liv for at andre nu gennem snart 70 år har kunnet leve i frihed.

Alt dette giver selvfølgelig også stof til eftertanke. ØP nævner, at Niels Erik Vangsted var KFUM spejder ligesom ham selv, og at hans forældre kendte Poul Kjær forældre og derfor var meget berørt da han blev henrettet. Et medlem nævner, at Poul Kjær blev skudt den 28. august, hvorefter det var sket med samarbejdspolitikken fra den 29. august 1943. Tyskerne stillede os også overfor en masse krav. Bl.a. skulle vi selv skyde modstandsfolkene, men da var vi alligevel kommet så langt, at dét ville vi ikke. Det her har altså også sammenhæng med, at det var sket med samarbejdspolitikken, slutter han.

Hermed var programmet til ende for denne gang. Der var nu blot igen at gå tilbage til vore biler, hvilket de fleste gjorde ved atter engang at gå ind gennem hospitalet. Trods en turleder, der pludselig strejkede, blev det da vist ikke så ringe en tur endda.

Tur 3.

Tur til Sønderjylland med besøg i Lindet Skov, Draved Skov, Ribe, Det fremskudte dige, Møgeltønder og Tønder samt Gudenåens udspring på vej hjem.

Dette afsnit er skrevet på grundlag af Bentes og Helges notater.

Med Marthin som idémand, arrangør, pilot og meget mere drog Rold Skovs Venner på en herlig tur til Sønderjylland den 3. og 4. maj. På vanlig vis startede turen fra kunstmuseet i Aalborg med opsamling ½ time senere i Haverslev. Her bød Marthin velkommen og gav en kort orientering om dagens program. Bente bød ligeledes velkommen og det siges, at holdet brød spontant ud i morgensang. Godt initiativ.

Turen går nu rask sydover alt imens Helge fortæller om alle de spændende skove, der venter på et besøg. Bl.a. Farrisskoven i hvis nærhed Kongeåen har sit udspring. Farrisskoven var engang en af Danmarks største skove, der strakte sig tværs over landet fra Lillebælt og helt ud til Ribe-egnen. Snart går turen gennem en allé af lysegrønne bøgetræer og standser så i Lindet Skov, hvor der var strække-ben-pause, drikkepause og tissepause som Bente udtrykte det.

Lindet Skov

Straks vi stoppede på en lille parkeringsplads, hvorfra der udgik en rød rute, var der så smukt. Nyudsprungen bøg og en intakt og lang langdysse med sten hele vejen rundt. Skoven er så anderledes end Rold Skov. Bøgene er ranke og høje, vejene er mange steder med brede græsklædte rabatter. Indimellem står der egetræer, dejlige gamle ege. Skoven var hårdt ramt af stormen i 1999, mange af de gamle træer faldt, men et sted kunne vi se, hvordan ege, der var plantet af giftelystne, unge mænd for et par hundrede år siden, prydede skoven

mellem bøgene. Ti små ege skulle de plante, hvis de ville giftes, og hvis amtmanden kunne se, at de bar grønne blade efter tre år, fik ungersvenden udstedet en såkaldt "copulationsattest", og endelig kunne han blive viet til sin elskede.

(Da de omtalte træer står i såkaldte 'Brudgomskobler' bliver der en vældig diskussion om hvor stort et kobbel er. Et kobbel er ikke et bestemt antal, men bare noget, der er koblet sammen. Enhver bonde ved da, at når man f.eks. kobledede køerne sammen, var det et kobbel uanset antallet af køer, red.).

Vi kom til Røverkulen, en imponerende jættestue, hvor overliggeren er fjernet, og senere gik vi ad smalle stier tilbage til bussen. Helge havde i bussen fortalt om statsskovrider Poul Lorenzen, der var skovrider i Rold Skov i tyve år. 1. april 1940 blev han skovdirektør, og flyttede til København. Man havde ønsket, at han skulle påtage sig hvervet, da han var en god forhandler, og man frygtede, at skulle tyskerne komme, ville de fælde vore skove. Så ville det være godt at have en diplomat i direktørstolen. Ni dage efter han havde sat sig i stolen, invaderede tyskerne Danmark. Så snart krigen var slut anmodede han om at blive degraderet. Han kunne godt være taget tilbage til Rold Skov, men han syntes, at Jens Hvass gjorde et så godt stykke arbejde, at han i stedet tog Lindet Statsskovdistrikt.

På et tidspunkt stopper holdet ved en stor kristtorn, hvilket får Helge til at sige, at han tror, at træer har en form for intelligens. Det kan man bl.a. se på kristtorn, fordi der er pigge på den forneden, men når den kommer op i en vis højde, så dyrene ikke kan nå den, så holder den op med at have pigge. Hertil nævner Marthin en anden ting om kristtorn. Det var først efter 1840, at alle spiste med kniv og gaffel. Der før havde man kun en ske og sin lommekniv. Hvis den ske skulle være rigtig fin, så var den lavet af kristtorn. Denne havde nemlig den reneste hvide farve i veddet og den havde ingen smag i sig selv.

Draved Skov

Fra Lindet Skov gik turen gennem Løgumkloster til Draved Skov. Qvistorff fortalte, at han ofte havde holdt foredrag på den musikorienterede Løgumkloster Højskole. Men det fik en

brat ende, da han til et foredrag gav udtryk for, at han syntes, at Carl Nielsens symfonier var noget bras.

Draved Skov er skoven over alle skove i Danmark, måske kun med konkurrence fra Jægerspris Nordskov. Det er det nærmeste Danmark når til en urskov. Her møder vi naturvejleder Iver Gram, en fremragende og munter fortæller, der tog alle med på tur gennem den fugtige skov, og fugt er jo netop, hvad der er i en urskov. Som et af de få steder vokser lindene her, som de har gjort det i årtusinder.

Draved Skov og Kongens Mose er det største sammenhængende område med urørt skov vi har i Danmark. Det ligger på kanten af Abild bakkeø, hvor landskabet mod vest glider over i den flade hedeslette. Skoven var engang helt omgivet af moser og heder, men i dag er der kun Kongens Mose tilbage. Efter at Helge har omtalt det at lave fjernsyn, der er styret virkelighed, siger Iver Gram. Der kan I se, kom der nu en stenaldermand gående, så er det jer der tager fejl, for det er hans vilje, det her. Det er sådan den danske skov så ud.

Vi går nemlig i den mest oprindelige del af Draved Skov.

Før hen var det faktisk umuligt for offentligheden at komme her, men nu er der blevet lukket op. Det ældste træ, der er herinde, er hasselen, men det er dog kun roden, der er blevet så gammel, det er ikke selve træet. Det er Iver Gram, der har skabt begrebet 'Sort Sol', når tusinder af stære går til ro i rørskoven og atter går på vingerne om morgenen. Iver Gram kunne også fortælle, at man har set ulven i Draved Skov i går den 2. maj.

Vi står nu ved et udsigtstårn med udsigt ud over Kongens Mose. Herfra kan man endda være heldig at se en havørn eller en flok traner. Kongens Mose ligger i 'Russerfennen'. Et område, der har været forsøgt opdyrket ved tvangsarbejde af russiske krigsfanger under 1. verdenskrig. I dag har man dog atter hævet vandstanden for at bringe mosen tilbage til sin oprindelige tilstand. Vores besøg i Draved Skov slutter med, at Iver Gram tager et gruppebillede af hele holdet, der sidder i kanten af skoven og får sig et stykke af Bodils hjemmebagte rabarberkage.

Ribe

Hyggelige Ribe. Vi boede på Hotel Dagmar, Danmarks ældste hotel, og det bærer også præg af ælde. Gulvet i receptionen skråner og buler, så man skulle tro, man var i stormvejr på Atlanten. Sidste år havde gulvet knaget så jammerligt, at noget måtte gøres. Fredningen sagde, at det godt måtte tages op, og der måtte også godt laves et nyt gulv, men det skulle ligge lige så pilskævt som før – og det gør det. I de kringlede gange kan man finde små nicher med hollandske fliser, som alle er uens. Det skyldes, at man brugte disse fliser som ballast i skibene. Når de ankom til Ribe og skulle lastes med varer, blev fliserne bare smidt i land. Så kunne enhver rode i stakken og måske finde nogle, der ikke var gået itu.

Fin middag med vine, og turen var all inklusive, så der var ingen, der skulle have pungen op af lommen. Bagefter gik vi tur ned gennem Ribes gamle gyder med Michael Schack. En tur, hvor en iskold vind gik helt ind til benet. Vi kommer forbi den gamle arrest, der nu er lavet om til hotel og café. Formand Bente synes, at det kunne have været skægt, hvis vi havde haft logi der. Hun kan lige se overskriften: **Rold Skovs Venner i spjældet.**

Michael Schack fortalte, at der efter en stor brand i 1580 blev indført ved lov, at der på alle huse skulle hænge stiger og brandhager. Der gik 213 huse og gårde til i alt, hvilket vil sige, at næsten hele bymidten blev lagt i aske. I dag er hele bymidten fredet, og det er det der gør, at vi har alle de smukke bindingsværkshuse stående.

Michael Schack omtaler også Ribe Å, hvor man engang har kunnet sejle gennem Ribe til Gram helt over til Vojens. Herfra var der kun 10 km over til et nyt åsystem, således at man

kunne fortsætte sejladsen helt over til østkysten. Der har været mange såkaldte klostermarker langs med åen, idet munkene fra byens mange klostre havde deres marker her, således at de hver havde et område, hvor de kunne dyrke deres afgrøder.

Søndag morgen efter morgenmaden kunne man se folk på vej til Ribe Domkirke. Der var konfirmation, og derfor var der ikke adgang til kirken for turister som os. Konfirmander og unge kvinder i ganske tynde kjoler, der flagrede i den iskolde vind, mens de var på vej over kirketorvet, må have glædet sig ekstra ved at komme ind i den varme kirke.

Det fremskudte dige

Så satte Marthin gang i bussen på vej til Det fremskudte dige ved Højer. På vejen kørte vi en ganske lille omvej, for at se den store og imponerende ruin af Trøjborg Slot, som både Valdemar Atterdag og dronning Margrete I har haft. I 1854 blev det meste af slottet brudt ned, forstå det, hvem som kan.

Ved det fremskudte dige mødte vi Søren Frederiksen, der blandt andet har været godsforvalter på Schackenborg. Meget levende fortalte han om diget og om de storme, der havde gjort, at det var nødvendigt at bygge det i 1981. Det dækker en lang strækning i både Tyskland og Danmark.

Søren Frederiksen bød velkommen til det sydvestlige Sønderjylland hvor marskområderne er et vigtigt spisekammer for millioner af trækfugle. Marsken er dannet af fint ler, der er aflejret ovenpå istidens sand. Han fortæller ligeledes om stormfloder og inddigninger. Det fremskudte dige blev bygget efter en voldsom stormflod i 1976, og strækker sig 8 km i Danmark og 4 km i Tyskland. Under en stormflod har det umådelig stor betydning om der er ebbe eller flod, der skifter for hver 12½ time og som betyder en højdeforskel på 1,7-1,8 meter.

Vi så stormflodssøjlen, og pludselig spurgte Helge, om nogen vidste, hvem der havde lavet den. ”Det har jeg!” sagde han til alles overraskelse. Og så fortalte han, at da man lavede tv-serien om ”De danske Skove”, havde man fået lov til at fælde et stort egetræ i Draved Skov, der skulle være stormflodssøjle. Man havde i dyre domme indkøbt tre stenalderøkser, og en museumsmand og en skovløber fældede træet ved hjælp af dem på to timer. I udsendelsen skulle man naturligvis se, at Helge også kunne bruge en stenalderøkse. Han tog tre hug, og så flækkede han øksen, men det så man ikke på tv.

Vi så det lille museum, inden vi kørte til Rudbøl på et af de gamle diger. En prægtig tur, hvor man kunne se ud over vadehavet med en masse bramgæs, ligesom der også var får med små lam overalt. Gårdene lå på små øer i engene kaldet ”verfer”.

Rudbøl

Snart begyndte man at se de stråtede typiske huse, der har præg af Nordtyskland, og i Rudbøl kunne vi stå med en fod i Danmark og en fod i Tyskland. Da Slesvig i 1920 blev delt mellem Danmark og Tyskland, kom den nye grænse til at løbe tværs gennem Rudbøl og delte derved byen i en dansk og en tysk del. Som noget specielt ligger grænsesten nr. 242, af de grænsesten der markerer den dansk-tyske grænse, nede i vejen i Rudbøl, mens den de øvrige steder står op.

Møgeltønder

Nu fortsatte turen til Møgeltønder med frokost i den smukke have lige overfor Schackenborg Slot. Slottet er bygget i 1664 af Hans Schack og har gennem 11 generationer tilhørt Schack-familien, fortæller Søren Frederiksen. I 1978 blev det overdraget til kongefamilien og i 1993

blev det overtaget af prins Joachim. Der blev ved overtagelsen brugt cirka 26 millioner kroner til istandsættelse af slottet, hvoraf de 12 millioner var samlet ind som en folkegave. Der flages, når prinsen er der, med flag i tre forskellige størrelser. Et splitflag, Kongens flag og et rigsforstanderflag.

De fleste huse i Møgeltønder er fra 1700-tallet, fortsætter Søren Frederiksen. Men nordsiden af Slotsgaden har dog været hærget brand, så Slotskroen og de nærmeste huse er fra omkring 1850.

Efter frokostpausen gik vi ad hovedgaden med alle de smukke huse til den betagende kirke, der er den næststørste landsbykirke i Danmark – kun overgået af Vestervig Kirke. Her gør Søren Frederiksen opmærksom på kalkmalerierne samt en søjle med navnene på dem, der mistede livet i første verdenskrig. Området var jo tysk, så man måtte kæmpe for en sag, som man ikke selv følte, at man var en del af. Der var rigtig mange med fra Møgeltønder sogn, som endda ikke var ret stort, og som tillige var meget dansksindet.

Tønder

På turen til Tønder fik vi en overraskelse, da Søren Frederiksens 11-årige datter, Ida, lige pludselig tog mikrofonen i bussen og begyndte at fortælle. Det var som en voksen, der talte. Stor applaus!

I Tønder kom seniorredaktør på Jydske Vestkysten, Stig Eeg Sylvest og fortalte levende om stormen i 1976, hvor vandet nogle steder var gået over digerne. Stig Sylvest var da sammen med sin familie ude i deres sommerhus i Emmerlev Klev. Det første, man mærkede til, at der var noget galt, var, at strømmen var væk, og da naboens tag kom flyvende og landede på deres græsplæne, blev de klar over, at det var alvor. Ude ved diget stod vandet næsten helt op til digekanten.

Det blæste så kraftigt, at man helt inde i Tønder var nervøse for at vinduerne på redaktionen på torvet skulle blæse ind. Politimesteren besluttede, at Tønder skulle evakueres, men sidst på eftermiddagen kunne aktionen dog afblæses, fordi vinden gik mod nord, således at trykket på digerne mindskedes og vandet faldt. Men der var store skader på digerne med gennembrud flere steder. Vandet havde været oppe i 4,95 meter.

Som redaktør på Vestkysten, som avisen hed den gang, havde jeg det problem, at mine kolleger i radioen, på TV og på Jydske Tidende, der udkom søndag morgen, var foran, idet vi allerede var udkommet for denne weekend. Jeg måtte derfor have en historie, der var anderledes, og ringede så til statsminister Anker Jørgensen, som jeg kendte godt gennem ”Junior Chamber”, og bad ham om at komme herved, så han med egne øjne kunne se hvad en stormflod betød. Det ville Anker Jørgensen gerne og fik straks foranlediget, at han og trafikminister Niels Mathiasen ville komme næste dag. Man blev da klar over, at det nu var strengt nødvendigt at bygge et fremskudt dige, som der havde været talt om siden 1962. Projektet blev vedtaget i Folketinget, og i 1982 stod det nye dige klar til indvielse. Diget har en højde på 7,95 meter og det har aldrig været oversvømmet. Det er også bygget anderledes end de gamle, der var meget stejle.

Stig Sylvest slutter med at fortælle om sine oplevelser som redaktør gennem 46 år. Bl.a. da han blev præsenteret for et medlem af Tønder amtsråd, der sagde: Goddaw Stig og velkommen. Og husk så: Du skal ikke skrive, hvad jeg siger. Du skal skrive, hvad jeg mener. Der var stor tak og en belønning til både Søren, Stig og Sørenes datter Ida.

Gudenåens og Skjerns Åens udspring

Mættet af de mange indtryk og af gode fortællere var der endnu et punkt på dagsordenen. Det var udspringet for Gudenåen og Skjern Å. Ad små veje fandt vi frem til Tinnet Krat, hvorfra Danmarks største og Danmarks mest vandrige å begynder. Gudenåen ligger umiddelbart ved parkeringspladsen, og det er et kildevæld, der er starten på det hele. For at komme til Danmarks mest vandrige Å, skulle man gå en lille tur i et herligt og meget smukt terræn. Åen har sin start i en temmelig stor sø, hvor vandet vælder op fra bunden. Pudsigt, at de starter stort set samme sted, og at den ene løber til Vesterhavet, mens den anden løber til Kattegat.

Turens afslutning

Ved den første afsked i Haverslev var der tak fra både Marthin og Bente til alle der havde bidraget til at det blev en god tur, om ikke andet, så bare det at være med. Lad os dog slutte denne beretning - skrevet med Helges egne ord: *"Marthin Nygaard, arrangør, chauffør og omsorgsvært sammen med fru Bodil, havde lagt et formidabelt arbejde i turen, der var en stor, stor succes. Stor ros til dem"*.

Tur 4.

Torstedlund Skov, Flyverstenen og krigergravene. Sådan lød overskriften til forårets sidste tur den 1. juni. Mødestedet var sat ved Aarestrup kirke, hvor Bente på vanlig vis bød velkommen til turens 52 deltagere. Hun indledte med at mindes et af vores gode medlemmer, Rikard Andersen, som desværre har gået sin sidste tur med Rold Skovs Venner. Man kan så hertil spørge. Er der mon mere mellem himmel og jord end som så? For i samme øjeblik, som Bente udtalte et ære været Rikards minde, begyndte Aarestrups kirkeklokke at ringe. Det var bare så flot og højtideligt og kunne ligne en tanke fra oven.

Bente takker herefter deltagerne, der var med på turen til Sønderjylland. Denne var en stor succes og ikke mindst fordi Marthin og Helge havde lagt et kæmpearbejde i at arrangere den. Da vi har givet Helge fri, er det denne gang Marthin og Per, der skal lede turen, fortsætter hun. Selvom jeg ikke ved, hvad de vil fortælle, tror jeg, at det bliver lige så spændende, som det plejer at være. Bente slutter sine velkomstord med at give ordet til Marthin, således at han kan introducere efterårets første tur til Skagen den 7. september.

Som turens første seværdighed skal vi besøge Gråstenen, og da et af vore medlemmer, Elinor Rasmussen, der har boet flere år på egnen, tilbyder at vise os en let vej derud, går vi derfor straks ad Hyldgaardstoften og derfra videre over skolens sportsplads ud på marken, hvor den store sten ligger. Her siger eksformanden:

Gråstenen er speciel på mange måder, og for at forstå hvorfor den ligger her, skal vi tilbage til et gammelt sagn, der siger således: Der boede engang en trold ovre i Rebild Bakker, som med sit hedenske sind ikke kunne fordrage når kirkeklokken her i Aarestrup ringede. En dag, hvor han var rigtig sur, tog han stenen her og kastede den efter kirken. Han var dog ikke helt god til at sigte, idet han ramte nogle få hundrede meter forkert. Men helt uden evner var han alligevel ikke, for Gråstenen ligger nemlig lige præcis i Himmerlands centrum.

Gråstenen er kæmpestor. Meget større end vi ser her. I 1932 gravede den daværende gårdejer en to meter dyb grøft rundt om stenen og det viste sig, at den er hele atten meter i omkreds. Man skønner, at den vejer mellem 100 og 150 tons. Man har tidligere forsøgt at sprænge den bort, hvilket dog heldigvis ikke er lykkedes. På Gråstenens vestside ses en lang række runde huller samt et hul, der er lidt større. Det er såkaldte skåltegn, der hovedsageligt er knyttet til

bronzealderen. Disse er vanskelige at tolke, men har bl.a. været tydet som hellige ildtegn eller frugtbarhedssymboler.

Eksformanden omtaler også andre kendte sten rundt omkring i landet. Disse er alle sammen det, man kalder ledeblokke, idet de er ført herved med isen, især oppe fra Norge. Så vidt jeg ved, så findes der kun én eneste naturlig stenart i Danmark, nemlig flint. Alle andre sten er kommet hertil med isen, slutter han. Hertil har Marthin at tilføje, at der også findes nogle ganske få forekomster af skifer i Danmark. Der findes et lag af skifer, der går fra Ærtebølle og helt over til Fur. Grundfjeldet går cirka 30 meter nede, hvorfra der enkelte steder stikker skifer op til overfladen. Men dette er ikke noget, der betyder noget som sten, så i praksis har vi altså kun flint som en naturlig stenart i Danmark.

Turen fortsætter nu ret mod syd til vi når det nordlige skovbryn af Torstedlund Skov, hvorpå vi følger skovvejen mod vest, indtil vi overfor et skovdige får øje på et specielt bur, hvori der ligger nogle rester af et dødt rådyr. Marthin forklarer, at det er et såkaldt forrådnelsesbur, der er anbragt som et led i naturundervisningen for børnehaver og skoler. Man lægger et trafikoffer her ind. (Ja, altså dyr, understreger Marthin, da flere deltagere hopper lidt højt over den oplysning). Hvis de ikke var inde i et bur, så ville krondyr og ræve og mus spise dem, fordi det jo er en let adgang til at få kalk. Der går ca. 1½ måned for en grævling, så er den fuldstændig pillet af med hår og det hele. Bruskdelene ligger der stadigvæk og 3 måneder senere, så er der intet tilbage, slutter Marthin sin lidt morbide forklaring.

Vi går nu forbi præstegården og videre ud på Haverslevvej, hvor vi kun skal gå et ganske kort stykke vej til det tidligere skovfogedsted, Hjortespring. Her standser vi ved en stor eg, som i forbindelse med udgivelsen af Helges bog, ”Navnkundige træer i Rold Skov”, blev navngivet ”Johns Eg” af direktøren for Nørlundfonden og Helge i fællesskab. Der er selvfølgelig en baggrund for dette, som eksformanden gerne vil fortælle om. Han vælger dog først at omtale en ret ukendt kilde, der ligger allerlængst mod vest i den del af Torstedlund Skov, der hedder Fruens Skov.

I dagens program står der, at vi skal besøge Thekilden, men da jeg for en uges tid siden var herude for at researche, kunne jeg desværre konstatere, at kildeområdet var meget mudret og samtidigt var groet til i ét vildnis, så jeg vil nøjes med at fortælle om den. At kilden kaldes Thekilden skyldes, at fruene på Torstedlund brugte at lade hente vand til eftermiddagsthe i kilden, hvormed denne del af skoven så også kom til at hedde Fruens Skov. Det siges, at en anden af Nørlunds ejere, kommandør Emil Bluhme, havde gedder gående i kilden, hvorfor den også kaldtes Geddedammen. Kildens vand løber via Torsted Bæk ud i Sønderup Å.

Til denne historie supplerer Marthin med at omtale hvor vigtigt det er, at bruge godt og kalkfrit vand til at lave the af. Det var jo sådan, at man i gamle dage gerne havde brønden midt på gårdspladsen, og blev der regnvejr efter at der var muget ud i stalden, så randt det jo ned i brønden, hvilket vand man så måtte drikke af indtil det igen blev tyndet op med nyt vand. Så altså rent vand til theen uden at der var gylle i det, slutter Marthin.

Man kan måske med andre ord sige, at der var flere ”vitaminer” i vandet den gang. Vi er da nogle stykker, der bilder os ind, at vi ikke har taget ret møj skade af det, supplerer eksformanden, hvilket udløste megen munterhed.

Vi vender nu tilbage til Hjortespring og Johns Eg. Hjortespring blev oprindeligt bygget som et lægehus til den første læge i Aarestrup, men da der ikke var patienter nok, måtte han opgive at have en praksis her. Huset blev derefter anvendt som skovfogedbolig i mange år. Der har bl.a. boet tre generationer af skovfogeder ved navn Nielsen. En af sønnerne ved navn Svend Otto Nielsen, der var født i 1908, blev skolelærer i Skovshoved. Her gik han med ind i modstandskampen under dæksnavnet ”John”. Han blev en af lederne i gruppen ”Holger Danske” og han

var bl.a. med til at organisere jødernes flugt til Sverige. Han boede illegalt hos en norsk dame i København, som i virkeligheden var stikker. Hun angav ham, og John blev taget under en skudveksling i 1943 hvor hans lårben blev knust af en tysk maskingeværsalve. Han blev dømt til døden ved en tysk krigsret og henrettet i Ryvangen den 27. april 1944. I en nekrolog står der: *"Ganske vist kunne han ikke engang stå oprejst ved en mur – han var dog et af de mest oprejste mennesker i det kæmpende Danmark!"*

Skovfoged Nielsen her i Hjortespring var også modstandsmand og var med til flere nedkastninger ved Nørhund. En dag hvor han efter en jagt kom hjem stod der to tyskere og ventede på ham, men selv om han stod med sit ladte jagtgevær i hånden og lige så let kunne have løftet geværet og 'doubleret' dem, overgav han sig straks, idet han var klar over, at det ellers ville gå ud over kone og børn. Det var vist ikke så meget pga. nedkastningerne, men mere pga. sin bror, modstandsmanden John, at tyskerne ville have fat i ham, idet John i perioder opholdt sig i Hjortespring. Det var jo begges barndomshjem. Skovfoged Nielsen slap med at blive interneret i Frøslev indtil krigen var slut.

Eksformanden slutter med at nævne, at vi jo i år har valgt 'Krigens aftryk i Rold Skov' som tema, hvilket Johns Eg på en måde også er en del af. Vi vil senere på turen besøge nogle steder, der har en direkte forbindelse, bl.a. stedet hvor et allieret fly blev skudt ned. Til dette vil vores gode medlem Frode Pedersen gerne tilføje følgende. I skovfoged Nielsens tid lå huset langs med vejen her, men det er senere blevet raget ned. Det var først her ude ved Hjortespring at de nedskudte flyvere blev lagt i kister, der var opstillet i en lang række langs med huset. De var blevet kørt her ud i hestevogne inde fra nedstyrtningsstedet før de blev lagt i kister og derefter ført til Aarestrup kirkegård.

Frode erindrer også da tyskerne tog skovfoged Nielsen. Jeg gik i skole i Aarestrup sammen med hans søn, Poul, og hentede ham her hver morgen. Men en morgen var det Pouls mor, der kom ud og var meget forgrædt. Hvad var der sket? Poul kommer ikke i dag, sagde hun. Vi fik så at vide nede i skolen, at tyskerne havde taget hans far. Da Poul selvfølgelig var sur på tyskerne ville vi prøve at gøre noget. Vi fandt så ud af, at der jo hang telefontråde langs med vejen. Dem kunne vi klippe over. Poul havde en god saks, og skulle så op på nakken af mig for at kunne nå. Vi vidste godt, at vi skulle holde øje med tyskerne, og så skulle vi løbe ned i en tørvegrav og begynde at rejse tørv, så det tog vi tid på. Så en dag skete det. Poul op på min nakke – klip, klip, klip, og så løb vi alt hvad vi kunne. Saksen blev gemt nede i tørvegraven og ligger sikkert dernede den dag i dag. (Man kan vist godt sige, at de to drenge også udførte en lille modstandskamp, red.).

Nu var tiden så kommet, hvor vi skulle 'rigtigt' til skovs. Turen går nu stik sydøst indtil vi kommer ned til skovvejen, kaldet Linen. Her går vi til venstre og snart viser et lille rundt skilt vej ind til Flyverstenen. Med andre ord, stedet hvor et allieret fly styrtede ned i 1945. Her er det atter Frode Pedersen, der får ordet, idet han som et 'næsten øjenvidne' var en af de første, der var ude på stedet næste morgen.

Den propel, vi ser her, er resterne af et kæmpestort fly, der kom fra øst og først kappede toppen af en række bøgetræer for derefter at knuse en gruppe graner så der blev dannet en stor åben plads, indleder Frode. Man kan faktisk stadig se en rende, som den ene vinge pløjede i jorden. Det værste var at se de dræbte flyvere. Jeg fandt bl.a. en støvle hvor i der sad en fod. Et andet sted sad der et medlem af besætningen op ad en træstub. Han var brændt helt kulsort. Lidt længere henne lå der flere lig hult til bult mellem vragsdelene fra flyet. Nogle af dem manglede arme og nogle manglede ben. Det så frygteligt ud.

Det var nok et held, at der lige ud for stenen her kom en tysk soldat og råbte og skreg, at jeg nok var klar over, hvad der skete her. Vi var tre voksne og jeg, da der pludselig kom nogle flere tyskere og stak et gevær i ryggen på de voksne. Da tyskerne kom tænkte jeg, hvad skal jeg gøre? Skal jeg springe ind gennem skoven? Jeg skulle i hvert fald ikke være her. Så blev der råbt til mig. Kom her op, og så løb jeg alt hvad jeg kunne. Da jeg kom ud på Haverslev-Aarestrup vejen, så skulle jeg lige passe på, fordi tyskerne kørte frem og tilbage mellem Haverslev og Oplev og Gravlev. Jeg kom dog godt over vejen, men hvad der skete derefter, husker jeg ikke rigtigt.

Da der var gået tre dage blev der givet fri herinde. Men tyskerne ville ikke frem med hvor ligene var. Der gik to år inden man fandt dem ved en tilfældighed. Der var godt nok en ung pige, der var blevet gode venner med en militærmand nede på Haverslev Kro, så hun vidste en lille smule besked gennem sin kæreste. Han havde en gammel lommebog, hvori han havde sat et kryds, men det passede bare ikke helt rigtigt.

Først da en skovarbejder kom gående med sin stok, der pludselig sank ned i jorden, fandt man ud af det, idet stokken lugtede forfærdeligt da han trak den op. Han gik op og meldte det til skovfoged Nielsen i Hjortespring, der så tog kontakt til de forskellige myndigheder. Bl.a. til pastor Davidsen oppe i præstegården samt nogle sprængstofekspertes, da man var bange for, at der også kunne være noget sprængstof gemt. Skovfoged Nielsen fik også fat i nogle folk fra Nørlund Savværk til at grave ligene op. Men han måtte have fat i en stor kasse cigarer, så folkene havde noget at ryge på for at tage den værste stank. Klokken 6 om morgenen var alle ligene gravet op, hvorpå de blev transporteret op til skovfogedboligen for at blive lagt i kiste. Det var det som jeg havde at fortælle, og selvom det er mange år siden, så står det for mig som var det i går, slutter Frode sin gribende beretning, hvilken Marthin da også giver ham en stor tak for under stor applaus.

Vi starter nu tilbageturen hvor vi på et tidspunkt kommer forbi en bevoksning, der bærer præg af dyrenes aktivitet. Her har vi et eksempel på dyretryk, siger Marthin. Man kan se på nogle af de små egetræer, at dyrene går og 'fejer' hele tiden og ødelægger træerne. De der små, tynde eg og birk og til dels lærk er gode at 'feje' på, hvorimod gran ikke er ret godt. Der hænger de i fordi der er mange sideskud. Dette er så en skovejers mareridt, fordi det fuldstændigt ødelægger træerne. Vi skal nu gå en halv times tid indtil vi kommer op til et sommerhus, fortsætter Marthin. Så kommer vi ikke ud på landevejen, men kommer til at gå hele turen i skov og på mark. Som på første del af turen, er det atter Elinor Rasmussen, der har anvist en god vej tilbage til Aarestrup, hvilken går fra skovbrynet ad en grusvej ud over markerne og op til Stubberupvej, og derfra videre ad Haverslevvej tilbage til kirken.

Som dagens sidste punkt skal vi besøge de 11 flyvergrave inde på kirkegården, hvor det så er eksformandens tur til at fortælle. Denne indleder med at sige. I har allerede hørt om hvordan det gik for sig ude ved Flyverstenen, men jeg vil sige, at det er nyt for mig, og jeg tror også for Helge, at flyverne først blev lagt i kiste, da de var ført ud til Hjortespring.

Søndag den 22. juni 1947 blev de så begravet her på Aarestrup kirkegård ved den største begravelse nogensinde i sognets historie. Det var en enkel og gribende højtidelighed med deltagelse af 600 mennesker fra flere lande samt egnens befolkning, der kom for at vise soldaterne den sidste ære. De 11 kister var hyllet i flag fra hver enkelt flyvers hjemland, og der var masser af blomster fra både ind- og udland. Pastor Davidsen tog i sin bevægende begravelsestale udgangspunkt i Nordal Griegs ord: De gav os det bedste, de havde, de døde ukendte venner. De gav os en dag at bruge, rakt med forkullede hænder.

Men hermed var det desværre ikke slut. I vinteren 1948 kom en engelsk kaptajn og hans chauffør kørende hertil og forlangte, at englænderne skulle graves op for at blive genbegravet efter rang. ”Der gælder ingen rang efter døden. Her i Danmark er der gravfred”, oplyste pastor Davidsen. ”Det er en ordre”, svarede kaptajnen, så en morgen i februar mødtes præsten, tre medlemmer fra menighedsrådet og graveren samt den engelske kaptajn og hans chauffør på Aarestrup kirkegård, således at der i løbet af dagen blev flyttet fire kister.

Man kan synes, at dette var helt urimeligt. Hvem var hvem? Kunne man da ikke bare have nøjedes med at flytte gravstenene? Mange mennesker har gennem tiden besøgt denne gravplads, og hvis man endelig skal sige noget godt om denne tragiske hændelse. Så var det godt, at de allierede flyvere fandt deres sidste hvilested på sådan et smukt sted, som Aarestrup kirkegård er.

Bente slutter herefter turen af med at sige. Det var så slutningen på vores forårssæson. Jeg vil ønske jer alle sammen en rigtig god sommer og håbe, at I alle dukker op igen til september. Skulle I ikke være heldige, at få plads på turen til Skagen, så er der jo stadig flere gode tilbud. Så igen. Ha` en rigtig god sommer, lød Bentes sidste ord.

pa

Turledelse 2014:

Turleder: Helge V. Qvistorff,	tlf. 98 39 17 97.
Formand: Bente Bruun,	tlf. 51 89 44 47.
Kasserer: Kåthe Larsen,	tlf. 98 39 55 96.
Sekretær: John Kovshøj,	tlf. 61 78 32 85.
Bestyrelsesmedlem: Marthin Nygaard,	tlf. 22 80 74 89.
Bestyrelsesmedlem: Per Andersen,	tlf. 98 18 79 14.
Webmaster: Lennart Greig,	tlf. 98 38 30 49.

Fotografer: Ole Christiansen og Bente Bruun

Fortsættes ved efterårssæsonens start